

СУАДНОСІНЫ АПІСАЛЬНЫХ ПРЭДЫКАТАЎ З ФРАЗЕАЛАГІЗМАМІ І СВАБОДНЫМІ СЛОВАЗЛУЧЭННЯМІ

CORRELATION OF DESCRIPTIVE PREDICATES WITH PHRASEOLOGICAL UNITS AND FREE PHRASES

В. В. Варановіч

V. Varanovich

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Беларусь

Belarusian State University
Minsk, Belarus

e-mail: gamrat@tut.by

У артыкуле праводзіцца параўнальны аналіз апісальных прэдыкатаў з фразеалагічнымі спалучэннямі і свабоднымі словазлучэннямі. Адзначаецца, што апісальныя прэдыкаты з'яўляюцца адносна ўстойлівай моўнай адзінкай, што яднае іх з ідыёмамі, але маюць большую свабоду ў сваім утварэнні – яны будуцца па выпрацаваных у сінтаксісе пэўнай мовы мадэлях. Выяўлена, што найчасцей апісальныя прэдыкаты, у адрозненне ад ідыём, не маюць прыкметы экспрэсіўнасці.

Ключавыя словы: апісальны прэдыкат; фразеалагізм, свабоднае словазлучэнне; устойлівасць; сінтаксіс.

The article provides a contrastive analysis of descriptive predicates with phraseological units and free phrases. It is noted that descriptive predicates are a relatively stable language unit, like idioms, but they have more freedom in their formation – they are modeled on the patterns produced in the syntax of a certain language. It is revealed that, unlike idioms, descriptive predicates most often do not have a sign of expressiveness.

Keywords: descriptive predicate; idiom, free phrase; stability; syntax.

Апісальныя прэдыкаты – гэта вытворныя аналітычныя дэскрыпцыі з іменнай словаформай, якія суадносяцца сэнсава з адным словам – дзеясловам, прыметнікам, залежным дзеепрыметнікам або прэдыкатыўным прыслоўем (якія па аналогіі са словаўтварэннем можна назваць утваральнымі) – і ўтвараюць сінтаксічныя структуры двух узроўняў:

– узроўню словазлучэння (у яго вузкім разуменні) з іменнай словаформай ва ўскосным склоне, дзе іменны кампанент займае звычайна сінтаксічна залежную пазіцыю фармальнага дапаўнення:
Павышэнне сярэдняй тэмпературы павялічвае цеплаправоднасць →

Павышэнне сярэдняй тэмпературы выклікае павелічэнне цеплаправоднасці;

– узроўню дзейнікава-выказнікавай пары, дзе іменны кампанент займае пазіцыю дзейніка: *Затым мадэліруюцца ўмовы, неабходныя для дасягнення мэты* → *Затым адбываецца мадэліраванне ўмоў, неабходных для дасягнення мэты.*

Цікавую заўвагу накіонт апісальных прэдыкатаў робіць М.М. Капыленка яшчэ ў 1972 годзе: “Фразеаспалучэнні тыпу *даваць совет, пробудить интерес, принять решение* і пад. не прыцягваюць увагі ні сінтаксістаў, ні фразеолагаў. Для першых гэта словазлучэнні дзеяслова з вінавальным прамого аб’екта, якія нічым не адрозніваюцца ад *пісаць пісьмо, печь блины, рубить дрова*, для другіх гэтыя злучэнні не прадстаўляюць цікавасці, таму што ў іх няма вобразнасці, экспрэсіўнасці, унікальнага значэння кампанента ці іншых яркіх уласцівасцяў. Між тым дзеяслоўна-субстантыўныя злучэнні прадстаўляюць значны фонд фразеазлучэнняў у любой мове і адрозніваюцца ідыяматычнасцю. Відавочна, што яны ўяўляюць каштоўны аб’ект для назірання і вывучэння” [1, с. 74]. Як бачым, у гэтай цытаце “дзеяслоўна-субстантыўныя злучэнні”, а па сутнасці, апісальныя прэдыкаты выразна аддзяляюцца і ад свабодных словазлучэнняў, і ад ідыем. Таму лічым неабходным больш падрабязна акрэсліць адрозненні АП ад фразеалагізмаў і свабодных словазлучэнняў.

В.С. Сідарэц звяртае ўвагу, што “ў радзе даследаванняў яны (апісальныя прэдыкаты, якія ў аўтара названыя вербоідамі) ўключаюцца ў разрад фразеалагізмаў; падставай перш за ўсё служыць адна рыса – устойлівасць вербоідаў” [5, с. 6]. Па словах аўтара, “такія ўстойлівасць, якая спараджае іх узнёўляльнасць у маўленні, абумоўлена ўласцівасцямі мадэлі, якая “арандавана” дэрывацыйным, па сутнасці, словаўтваральным, механізмам у сінтаксісе. Яна функцыянальна нагадвае дэрывацыйную ўстойлівасць вытворнага слова” [5, с. 11]. Аднак, у адрозненне ад свабодных злучэнняў, семантычныя сувязі ў фразеалагізмах, як правіла, патрабуюць нязменнага складу і парадку слоў (*лінець на валаску*). В.М. Макіенка піша: “Пад фразеалагічнай мадэллю мы разумеем структурна-семантычны інварыянт устойлівых злучэнняў, які схематычна адлюстроўвае адносную стабільнасць іх формы і зместу” [3, с. 27]. Апісальныя прэдыкаты гэтых абмежаванняў не маюць, адзіная ўмова – наяўнасць дзеяслоўнага і іменнага кампанентаў.

Па знешніх прыкметах апісальныя прэдыкаты ніяк не адрозніваюцца ад свабодных словазлучэнняў: яны ўтвараюцца па выпрацаваных у сінтаксісе мадэлях. Для іх адрознення ад свабодных

словазлучэнняў маюць быць указаныя дадаткова праявы семантычнай сувязі асаблівага роду. Перш за ўсе, гэта сувязь праяўляецца ў дэсемантызацыі дзеяслоўнага кампанента. Як лічыць В.А. Кузьмянкова, “ступень дэсемантызацыі прапарцыянальная колькасці іменных кампанентаў, якія можа далучаць дзеяслоў” [2, с. 12]. Дзеяслоўны кампанент у апісальных прэдыкатах шырока вар’іруецца – ад дзеяслова дэсемантызаванага (*праводзіць аналіз*) да дзеяслова з пэўным лексічным значэннем, здольным уплываць на фарміраванне семантыкі апісальнага прэдыката (*нагрузіцца ў дрымоту*). В.С. Сідарэц адзначае, што “ступень рэдукцыі індывідуальнай семы дзеяслова розная. Так, у сучаснай рускай мове кампаненты *подвергать, подвергаться, совершать* (у беларускай – *аказваць, падвяргаць, падвяргацца*) страцілі гэту сему. У выніку яны спалучаюцца толькі з прэдыкатнымі назоўнікамі, гэта значыць выступаюць як сродкі ўтварэння – дэрыватары – вербоідаў, якія абазначаюць адзін дэнатат” [5, с. 23]. У тых выпадках, калі дзеяслоў, акрамя асноўнага лексічнага значэння, утрымлівае дадатковую інфармацыю пра фазу дзеяння, працэсу або стану, пра прычынна-выніковыя сувязі або калі дзеяслоў эмацыянальна афарбаваны, максімальная дэсемантызацыя дзеяслоўнага кампанента немагчымая, таму семантычна тоесная замена апісальнага прэдыката толькі адным дзеясловам-карэлятам выклікае цяжкасці. У гэтых выпадках вылучаюцца апісальныя прэдыкаты, семантычна блізкія дзеяслову-карэляту. Яны маюць тую ж будову, што і апісальныя прэдыкаты ў класічным разуменні, але лексічнае значэнне дзеяслова ў іх складзе мае дадатковую семантыку або экспрэсіўную афарбоўку (каўзатыўнасць, фазіснасць, інтэнсіўнасць і інш.): *Разгарэлася спрэчка* (‘пачалася’); *Антось кінуў позірк на Ганну* (‘хутка зірнуў’).

Таксама адрозненне АП ад ідыем і свабодных словазлучэнняў праяўляецца ў выбары іменнага кампанента. Так, дзеяслоў-эксплікатар *весці* спалучаецца з назоўнікамі *будаўніцтва, вайна, адлік, навучанне, занатоўкі* і інш., але не кантактуе з назоўнікамі *пашырэнне, змены, пытанне, сіла* і інш. У свабодным сінтаксічным злучэнні імя найчасцей семантычна неабмежавана, а калі абмежавана, то гэта залежыць ад семантычнай спалучальнасці дзеяслова; граматычная форма таксама абумоўлена дзеясловам, а менавіта яго мадэллю кіравання. У фразеалагізмах іменны кампанент заўсёды цвёрда вызначаны, і вельмі рэдка імя ў складзе ідыемы можа замяняцца сінонімам. У апісальных прэдыкатах жа, як адзначае Г.В. Пальянава, “выбар дэсемантызаванага дзеяслова у многім вызначае імя, вербалізатар у сваю чаргу патрабуе пэўнай граматычнай формы назоўніка/прыметніка. Пры гэтым абодва кампаненты захоўваюць адносную самастойнасць” [4, с. 38].

Варта звярнуць увагу на яшчэ адну істотную рысу фразеалагізмаў – экспрэсіўнасць. В.М. Макіенка адзначае: “Важным крытэрыем адмежавання фразеалагічных адзінак ад нефразеалагізмаў... з’яўляецца экспрэсіўнасць” [3, с. 145]. Можна гаварыць, што гэтая рыса з’яўляецца анталагічнай для фразеалогіі, бо асноўнае прызначэнне фразеалагізмаў – выражаць адносіны да фактаў рэчаіснасці праз пачуцці і эмоцыі. Апісальныя прэдыкаты ў асноўнай сваёй масе не маюць прыкмет экспрэсіўнасці, хаця, як было адзначана вышэй, часам могуць утрымліваць дзеяслоў з эмацыйнай афарбоўкай або мець экспрэсіўнае адценне ў цэлым. Аднак такія апісальныя прэдыкаты знаходзяцца на перыферыі семантычнага поля разгледжанай з’явы.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Копыленко, М.М. Очерки по общей фразеологии / М.М. Копыленко, З.Д. Попова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1972. – 124 с.
2. Кузьменкова, В.А. Типология описательных предикатов и их аналогов в современном русском языке. Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 053.05.37 / В. А. Кузьменкова. – М.: МГУ, 2000. – 23 с.
3. Мокиенко, В. М. Славянская фразеология / В.М. Мокиенко. – М.: Высшая школа, 1980. – 207 с.
4. Пальянова, Г.В. Глагольные деривационные сочетания в современном польском языке / Г.В. Пальянова. – Минск : Право и экономика, 2010. – 201 с.
5. Сидорец, В.С. Неоднословное наименование действия у восточных славян – избыточность или необходимость / В.С. Сидорец. – Мозырь: Мозыр. гос. пед. ин-т, 1993. – 92 с.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАТАРСТАН: ТРАНСФОРМАЦИЯ СТАТУСА ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА КАК «ГОСУДАРСТВЕННОГО»

LANGUAGE POLICY REGULATION IN THE REPUBLIC OF TATARSTAN: TRANSFORMATION OF THE TATAR LANGUAGE STATUS

А. М. Гараева

A. M. Garaeva

Казанский федеральный университет
Казань, Россия

Kazan Federal University
Kazan, Russia

e-mail: aslou-garaeva@mail.ru

Республика Татарстан – субъект Российской Федерации, регион территориальной автономии татар. Длительное мирное сосуществование татарского и русского народов привело к формированию билингвизма в